

УДК 347

О.М. Пономаренко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені проф. О. І. Процевського
ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
доцент кафедри правового регулювання економіки
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
[https:// orcid.org 0000-0001-6394-1834](https://orcid.org/0000-0001-6394-1834)

ВІД ВИСЛУХОВУВАННЯ ДО ЗГОДИ: УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ВРАХУВАННЯ ДУМКИ ДИТИНИ ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ТА УКЛАДАННЯ СІМЕЙНИХ ДОГОВОРІВ

Анотація. Актуальність дослідження визначається недостатнім розвитком механізмів врахування думки дитини у сімейно-правових відносинах України, особливо при укладенні сімейних договорів, які безпосередньо впливають на права та інтереси дитини. Незважаючи на закріплене законодавством право дитини бути вислуханою, його фактична реалізація на практиці часто носить декларативний характер. Проблема врахування думки дитини є актуальною не лише у судових спорах, а й у договірних відносинах, де відсутність чітких процедурних гарантій може призводити до того, що рішення щодо важливих аспектів сімейного життя приймаються лише батьками, без врахування позиції дитини. Подібна ситуація спостерігається і в зарубіжних правових системах, навіть там, де процедурні механізми участі дітей формально передбачені, що свідчить про загальносвітовий характер проблеми. Метою статті є виявлення прогалин та протиріч у законодавстві і правозастосовній практиці України щодо врахування думки дитини у сімейно-правових відносинах, зокрема при укладенні сімейних договорів, та обґрунтування науково аргументованих рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання з урахуванням інтересів дітей. Методологія дослідження включає аналіз нормативно-правових актів України та міжнародних документів, порівняльно-правове дослідження, критичний та системний аналіз, а також вивчення судової практики та емпіричних даних міжнародних організацій, таких як OECD та UNICEF. У результаті дослідження встановлено, що для забезпечення ефективної участі дитини доцільно застосовувати диференційований підхід: обов'язкове надання згоди для дітей з 14 річного віку та обов'язкове вислуховування і врахування думки для дітей молодшого віку з процедурним закріпленням механізмів фіксації та аналізу їх позиції. Для дітей молодше 6 річного віку пропонується закріплення презумпції згідно з якою батьки вважаються такими, що діють у найкращих інтересах дитини, молодше 6 років. Особлива увага у статті приділяється сімейним договорам, де відсутність належних процедур може зменшувати захист прав дитини, а запропоновані підходи сприяють їх ефективному укладенню з урахуванням думки неповно-

літніх. Запропоновані механізми реалізації прав дитини забезпечують дійсне врахування її думки, підвищують ефективність сімейного договірної регулювання і сприяють формуванню умов для запобігання конфліктам між правами дитини та інтересами дорослих.

Ключові слова: найкращі інтереси дитини, сімейний договір, договірне регулювання, укладання сімейного договору, захист прав дитини, сімейні відносини, нормативне регулювання, батьки, права дитини, договір, орган опіки та піклування, нотаріальне посвідчення.

Постановка проблеми. Дотримання найкращих інтересів дитини визнано фундаментальним принципом як міжнародного права, так і національного законодавства України. Цей принцип має концептуальне значення і для правотворчої діяльності, і для сфери правозастосування.

У правотворчій сфері визнання найкращих інтересів дитини як основоположного орієнтира покладає на суб'єктів правотворчості обов'язок формулювати норми права, виходячи з його змісту. Таке зобов'язання поширюється не тільки на державу, а й на приватних суб'єктів, чії акти індивідуального регулювання зачіпають права та інтереси дитини. У правозастосуванні цей принцип також зобов'язує органи та посадових осіб приймати рішення з його урахуванням.

Немає жодних сумнівів у тому, що в правозастосовній діяльності прийняття рішення, що відповідає найкращим інтересам дитини, не може бути здійснено, якщо думка дитини з питання, щодо якого приймається рішення, не буде почута і, по можливості, врахована. У зв'язку з цим цілком закономірним є втілення принципу дотримання найкращих інтересів дитини в праві дитини на висловлення своєї думки та її врахування і відповідному обов'язку осіб, які приймають рішення або укладають договори, що зачіпають права та інтереси дитини, вислухати та врахувати її думку.

Особливе значення дотримання цих прав набуває в сімейних відносинах. Сім'я є природним середовищем розвитку дитини, в якому формуються її базові навички спілкування, задоволення потреб і захисту власних інтересів. Врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її особисто або життя сім'ї в цілому, сприяє становленню її як особистості, чия думка поважається і сприймається серйозно. Найважливішу роль у цьому процесі відіграють батьки та інші члени сім'ї.

Держава, у свою чергу, зобов'язана створити ефективні механізми для практичної реалізації цих прав. Однак на сьогоднішній день у національній системі України відсутній дієвий механізм гарантій врахування думки дитини. Внаслідок цього право дитини на участь у прийнятті рішень, що стосуються її особисто або життя сім'ї, часто носить декларативний характер і залишається позбавленим реального забезпечення.

Цей розрив між нормативним закріпленням і практичною реалізацією принципу найкращих інтересів дитини свідчить про необхідність перегляду

підходів до забезпечення права дитини бути почутою в сімейних правовідносинах, включаючи сферу сімейних договорів, як одного з найбільш гнучких інструментів приватного регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом тема дотримання найкращих інтересів дитини стала однією з найбільш обговорюваних у вітчизняній правовій науці. Істотно зросла кількість наукових публікацій, а також тез, представлених на наукових конференціях, присвячених як загальним питанням реалізації принципу найкращих інтересів дитини, так і окремим аспектам врахування думки дитини. У цьому напрямку активно працюють такі вчені, як В. Борисова, Н. Бондар, Р. Гаврік, Л. В. Красицька, М. Менджул, В. Надьон, В. І. Труба, В. Чернега та інші.

При цьому ця проблематика знаходить відображення не тільки в наукових дослідженнях, але і в практиці. Увагу до питань врахування думки дитини приділяють судді Верховного Суду (В. Крат, В. Ватрас, Є. Синельников, О. Ступак та ін.), а також провідні адвокати, вказуючи на існуючі прогалини і протиріччя в правозастосуванні.

Однак переважна більшість досліджень зосереджена, як правило, на врахуванні думки дитини при вирішенні сімейно-правових спорів. Поза сферою уваги вчених і практиків залишаються питання врахування думки дитини при укладенні сімейних договорів, які прямо зачіпають її права та інтереси. Тим часом саме договірний порядок врегулювання сімейних відносин є загальним і пріоритетним механізмом, що дозволяє сторонам досягти згоди без судового втручання.

Врахування думки дитини при укладенні сімейних договорів набуває особливої актуальності та значущості, оскільки саме такі договори формують довгострокові умови реалізації її прав і гарантій. Ігнорування позиції дитини здатне перетворити договір на формальність, знизити його ефективність і призвести до нових конфліктів.

Саме тому звернення до проблеми врахування думки дитини як при вирішенні спору в суді, так і при укладенні сімейних договорів видається необхідним і обумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є виявлення прогалин і суперечностей у законодавстві та правозастосовній практиці України щодо врахування думки дитини при вирішенні сімейно-правових спорів і укладенні сімейних договорів та обґрунтування рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання з урахуванням інтересів дитини.

Дослідження проводилося із застосуванням комплексного підходу, що включає такі методи:

– аналіз нормативно-правових актів – вивчення положень Сімейного кодексу України, Цивільного кодексу України, Закону «Про освіту», а також

міжнародних документів (Конвенція ООН про права дитини, Європейська конвенція про реалізацію прав дітей);

– порівняльно-правовий аналіз – зіставлення українських підходів з практикою інших країн, виявлення універсальних принципів участі дитини в прийнятті рішень, що стосуються її прав та інтересів;

– критичний і системний аналіз – виявлення прогалин у чинних нормах та оцінка ефективності правозастосовної практики;

– аналіз судової практики та емпіричних даних – розгляд українських та зарубіжних кейсів, а також статистики OECD та UNICEF про фактичну участь дітей у вирішенні сімейних питань;

– інтерпретація правових принципів – застосування концепції дитоцентризму та принципу найкращих інтересів дитини для обґрунтування рекомендацій щодо вдосконалення законодавства.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 171 Сімейного кодексу України, дитина має право бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї та посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також з питань, пов'язаних з життям сім'ї. Закон не встановлює конкретного віку, з якого надається це право, проте визначає орієнтовні категорії питань, з яких дитина може бути вислухана. До таких питань належать спори про виховання дитини, її місце проживання, у тому числі при вирішенні питань про позбавлення або відновлення батьківських прав, а також спори, що стосуються управління її майном.

Стаття 171 СК має концептуальне значення для правової системи України, оскільки вона інтегрує міжнародні стандарти захисту прав дитини, визнаючи її рівноправним суб'єктом правовідносин, нарівні з іншими членами сім'ї, включаючи батьків. Так, у ст. 12 Конвенції ООН «Про права дитини» закріплено право дитини вільно висловлювати погляди з усіх питань, що торкаються дитини [1].

А Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року визначає, що «право бути інформованим та висловлювати свою думку під час розгляду справи означає, що дитина, яка внутрішнім законодавством визнається такою, що має достатній рівень розуміння, під час розгляду судовим органом справи, що стосується її, наділяється правами:

а) отримувати всю відповідну інформацію;

б) отримувати консультацію та мати можливість вільно висловлювати свої думки;

в) бути проінформованою про можливі наслідки реалізації цих думок та про можливі наслідки будь-якого рішення» [2].

На необхідність врахування думки дитини звертає увагу і ЄСПЛ (наприклад, справа *Pini and Others v. Romania*) [3].

Міжнародні дослідження (огляди OECD [4], UNICEF [5] та аналітичні документи (наприклад, Eurochilde [6]) показують, що більшість дітей хотіли б брати участь у вирішенні сімейних питань і, що не менш важливо, їхня думка враховувалася.

Так, наприклад, емпіричне дослідження, проведене в Австрії, показало, що діти, як правило, беруть участь у рішеннях від облаштування власної кімнати до деяких змін у будинку. При цьому вони відзначають, що хотіли б більше впливати на вирішення сімейних питань, ніж мають насправді. Такі дослідження показали, що дітей турбує можливість впливу їхньої думки при вирішенні побутових питань.

Ще більше їх хвилює врахування їхньої думки при вирішенні правових питань, які зачіпають їхні права та інтереси. Як правило, такі проблеми виникають у випадках роздільного проживання батьків. У таких ситуаціях неминуче виникають питання, пов'язані з визначенням місця проживання дитини, порядку її спілкування з батьком (братом, сестрою), які будуть проживати окремо від неї тощо. Звичайно, в таких обставинах дитині важливо, щоб її думка була не тільки почута, але й врахована тими особами, які будуть приймати рішення.

Однак, незважаючи на загальне визнання необхідності враховувати думку дитини при прийнятті рішень, що її стосуються, створення ефективного механізму реалізації цього права виявилось досить складним завданням.

У сімейному законодавстві можна виділити два підходи до участі дитини в прийнятті рішень: в одних випадках достатньо вислухати її думку, в інших - потрібна її згода.

Згода є окремим випадком висловлення думки, проте відрізняється ступенем обов'язковості. При необхідності отримання згоди дитини рішення не може бути прийнято без позитивної відповіді з боку дитини [7, с. 83]. У такому випадку її думка гарантовано враховується. У чинному СК України передбачено лише кілька випадків, коли потрібна згода дитини (ч. 2, 3 ст. 148 СК, ч. 2 ст. 149 СК, ч. 2 ст. 160 СК, ст. 218 СК, ч. 1 ст. 229 СК, ст. 231 СК, ч. 4 ст. 237 СК, ст. 254 СК, ст. 256 -1 СК, ст. 256 – 7 СК). У ситуаціях же, коли закон обмежується вимогою «вислухати» дитину, виникає проблема відсутності дієвих гарантій того, що думка дитини дійсно буде взята до уваги.

Право дитини бути вислуханою означає, що дитині повинні бути надані необхідні умови, за яких вона може висловити свою думку з питань, що зачіпають її права та інтереси. При цьому складність у реалізації дитиною права «бути вислуханою» якраз і полягає в тому, що національне законодавство України (ані матеріальне, ані процесуальне) не містить процедурних правил, необхідних і достатніх для реалізації дитиною цього права. На цю проблему активно звертають увагу юристи-практики.

Так, наприклад, адвокат Ю. Байдуж зазначає, що при з'ясуванні думки дитини в судовій справі перед сторонами та судом постає ряд проблем:

- 1) проблема забезпечення належних умов з'ясування думки дитини;
- 2) проблема участі спеціаліста-психолога;
- 3) проблема надання оцінки висловленій думці дитині та відповідальність висловленої думки її інтересу [8, с. 10].

Визнає ці проблеми і судова система. Так, у справі № 372/3402/22 від 19 червня 2024 року КЦС ВС відмітив, що способами забезпечення реалізації такого права можуть бути:

- 1) заслуховування думки безпосередньо від дитини в залі судового засідання;

2) отримання інформації щодо думки дитини з висновку органу опіки та піклування, експерта та/або спеціаліста. При цьому суд особливо підкреслює, що заслуховування думки дитини в судовому засіданні не є допитом свідка, малолітнього / неповнолітнього свідка відповідно до статей 230, 232 ЦПК України, оскільки не спрямоване на з'ясування обставин справи, а має на меті з'ясування суб'єктивної думки дитини, яку суд враховує залежно від фактичних обставин справи та найкращих інтересів дитини, які можуть не відповідати висловленій думці [9].

Справедливості заради необхідно зазначити, що з проблемою реалізації права дитини бути вислуханою стикається не тільки правова система України. Ця проблема має загальний характер. Ці проблеми існують навіть у тих країнах, в яких законодавством чітко прописана процедура, в рамках якої дитина може висловити свою думку, і державою створені досить ефективні механізми для реалізації дитиною цього права. У таких країнах виникає проблема іншого порядку – як висловлена думка дитини реально може впливати на прийняття рішення з питань, що стосуються дитини.

Нездатність почути дитину та ігнорування її думки європейськими вченими розглядається як один із видів дискримінації, який отримав назву «chaldism» [10; 11; 12].

S. Alminde у своєму дослідженні, присвяченому праву дитини висловити свою думку, описує типову ситуацію, яка виникає в досудовій процедурі справи про визначення місця проживання дитини. Згідно з обставинами справи, 10-річна дитина Жозефіна (Данія) на підставі досягнутої домовленості між батьками проживала з кожним з них рівну кількість часу. Однак мати дівчинки захотіла проводити більше часу з дочкою і звернулася до суду з позовом про зміну місця проживання дитини.

Дитина була заслухана на стадії досудового розгляду суддею за участю психолога. Дівчинка розповіла, що обоє батьків ставляться до неї однаково добре, але вона б більше хотіла проводити час з батьком, оскільки у них більш

близький зв'язок, ніж з матір'ю, і, крім того, за місцем проживання батька у неї більше живе друзів. В результаті, мати відмовилася від своїх позовних вимог і суд залишив місце проживання дитини без змін. Аналізуючи цю справу, автор дійшов висновку, що думка дитини, як і передбачалося процедурою, була вислухана, але вона не була врахована судом і батьками. В результаті S. Alminde справедливо зазначає, що слухати дитину і чути дитину – це не одне і те ж.

Більш того, вона звертає увагу на те, що часто під час розмови з дитиною навіть психолог будує розмову таким чином, щоб почути від дитини лише ті відповіді, які у нього вже попередньо склалися на основі аналізу матеріалів справи, здійсненого в процесі підготовки до зустрічі з дитиною. Таким чином, дитина з суб'єкта, думка якого повинна враховуватися в прийнятті рішення, перетворюється на інструмент вирішення ситуації з результатом, якого хочуть дорослі. Автор робить висновок, що дітям не надано рівних можливостей з дорослими впливати на хід справи з сімейного права, а це рівнозначно дискримінації щодо дітей [13].

В українському праві ця проблема проявляється ще гостріше. Крім того, як вже було сказано вище, відсутня процедура заслуховування думки дитини, ч. 3 ст. 171 СК прямо вказує на необов'язковість врахування думки дитини при прийнятті рішення судом. У зв'язку з цим цілком закономірно виникає питання: якщо думка дитини не враховується, то який сенс у вислуховуванні дитини? Видається, що все ж таки основна мета у вислуховуванні думки дитини якраз і полягає в тому, щоб прийняти рішення з питання, яке стосується її прав та інтересів, з максимальним урахуванням цієї думки. У зв'язку з цим, слід погодитися з думкою Г. Я. Тріпульського, який вказує, що врахування думки дитини передбачає не тільки те, що дитина буде вислухана, але й те, що її думка буде врахована. А це означає, що у разі незгоди з думкою дитини особи, які вирішують питання, що зачіпають її інтереси, зобов'язані обґрунтувати, з яких причин вони вважали за необхідне не враховувати побажання дитини [14, с. 91].

Ще гостріше проблема врахування думки дитини постає при вирішенні сімейних питань правового характеру, в позасудовій процедурі. Так, при укладенні сімейного договору, який стосується прав та інтересів дитини, не передбачено жодних можливостей контролю за врахуванням думки дитини. Таким чином, лише від батьків залежить, чи будуть вони прислухатися до думки дитини при вирішенні сімейних питань, що безпосередньо стосуються дитини (місця її проживання, порядку спілкування з батьками, які проживають окремо, тощо), чи вирішать ці питання самостійно, на свій батьківський (дорослий) розсуд, який може суперечити думці дитини.

Справедливості заради необхідно зазначити, що деякі правові гарантії для таких договорів законодавством передбачені. Так, відповідно до ч. 6 ст. 203 ЦК правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей. Недотримання цієї вимоги є підставою для визнання угоди недійсною.

Однак, механізму дотримання такої вимоги на сьогодні в Україні немає. Відповідність укладеного сімейного договору інтересам (найкращим інтересам) дитини вирішують батьки за принципом: «Батьки краще знають, що краще для дитини» або «Батьки поганого дитині не побажають». Однак, такий підхід суперечить міжнародно визнаному принципу дитоцентризму, згідно з яким дитина та її права повинні бути поставлені в центр правової системи, а правам та інтересам дитини надається пріоритет над інтересами дорослих і держави. Саме тому підходи щодо врахування думки дитини у вирішенні сімейно-правових питань, що стосуються її прав та інтересів, вимагають кардинальних змін.

Перш за все, в законі необхідно визначити загальні правила про те, в яких випадках необхідно отримувати згоду дитини на вчинення юридичних актів, а в яких – дитина повинна бути вислухана. При цьому, слід погодитися з Л.В. Красицькою, яка пише, що «якщо законодавець передбачає необхідність отримання згоди дитини, то норма права повинна бути певною, слід чітко позначити вік дитини, з досягненням якого необхідна її згода» [7, с. 83].

Видається, що при вирішенні будь-яких питань сімейно-правового характеру, які стосуються прав та інтересів дитини, згода дитини, яка досягла 14 років, повинна бути обов'язковою. Без згоди неповнолітньої дитини не може бути вирішено жодне сімейне правове питання. Це повністю відповідає загальній концепції цивільної та цивільно-процесуальної правосуб'єктності неповнолітнього. З 14 років неповнолітній має право на укладення правочинів, у тому числі з нерухомим майном, за наявності згоди батьків і дозволу органу опіки та піклування. З 14 років дитина має повну цивільну деліктоздатність. З 14 років дитина має право самостійно звернутися за захистом, у тому числі судовим, порушених сімейних прав та інтересів. У зв'язку з цим цілком закономірним є визнання за неповнолітньою дитиною права давати згоду при укладенні батьками сімейних договорів, які зачіпають її права та інтереси. Така вимога стане реальною гарантією врахування думки дитини при вирішенні правових питань, що стосуються її життя.

У деяких випадках закон може встановлювати вимогу про необхідність отримання згоди дитини молодшого віку. В даний час місце проживання дитини, яка досягла 10-річного віку, вибирається батьками за згодою дитини, згода 10-річної дитини потрібна також при усиновленні тощо.

В інших випадках малолітній дитині повинна бути надана можливість реалізувати своє право бути вислуханою. Більш того, як вже було сказано, малолітні діти повинні мати право не тільки бути вислуханими, але і бути почутими при вирішенні питань сімейно-правового характеру, тобто, за загальним правилом, їхня думка повинна бути врахована при вирішенні питань, що стосуються сімейних прав та інтересів дитини. Єдиною перешкодою для врахування думки дитини є те, що при її врахуванні будуть порушені її права та інтереси.

Звичайно, в цьому питанні необхідно враховувати рівень розвитку дитини. Адже здатність дітей цієї категорії розуміти значення своїх дій і керувати ними може значно відрізнятись залежно від віку дитини та рівня її індивідуального розвитку. У зв'язку з цим доцільно на рівні закону визначити вік дитини, з якого вона зобов'язана бути вислуханою при вирішенні питань сімейно-правового характеру. Це питання в науці вже піднімалося.

Вченими пропонуються різні варіанти законодавчого закріплення мінімального віку, з досягненням якого малолітня дитина зобов'язана бути вислуханою: з 6-річного (вік, з якого дитину можна зарахувати до загальноосвітнього навчального закладу) [15, с. 153], з 7-річного [16, с. 90]. Вважається, що аргументи Л.В. Красицької є найбільш обґрунтованими. Вона пов'язує такий мінімальний вік з віком, з якого згідно із законодавством дитина може бути зарахована до середнього навчального закладу. Згідно з ч. 4 ст. 12 Закону України «Про освіту» початкова освіта здобувається, як правило, з шести років [17]. Такий підхід є цілком справедливим.

Що стосується дітей молодшого віку, то питання реалізації ними права бути вислуханими та врахування їхньої думки в науці та практиці є дискусійним. Так, Л.В. Красицька вважає, що можливість їх самостійно висловлювати думку щодо здійснення та захисту їх сімейних прав є умовною й залежить від рівня їх розвитку.

Тому, вона робить висновок, що вислуговування думки дітей дошкільного віку слід визнати лише правом правозастосовного органу, а не правом дитини на висловлювання думки з питань, що стосуються її життя, причому врахування думки дитини повинно відбуватися з урахуванням інтересів дитини» [15, с. 153].

Складно заперечити тезу про те, що питання про доцільність вислуховування дитини дошкільного віку вирішується правозастосовним органом. Разом з тим твердження, ніби це не право дитини, а право органу, є дискусійним. Право бути вислуханим закріплено за дитиною як за самостійним суб'єктом незалежно від віку дитини. Від рівня розвитку дитини залежить лише здатність дитини реалізувати це право.

Прийняття ж рішення органом слід розглядати виключно як процесуальний механізм реалізації відповідного права: орган зобов'язаний оцінити, чи може конкретна дитина сформулювати власні погляди, а в разі відмови у вислуховуванні аргументувати – мотивувати таке рішення. Неможливість вислухати дитину повинна бути підтверджена конкретними даними, при цьому орган зобов'язаний враховувати інтереси дитини і, по можливості, використовувати альтернативні способи врахування її думки. Категоричне віднесення права висловлювати свою думку до «права органу» створило б ризик суб'єктивізму і порушило б принципи міжнародного права про визнання дитини носієм прав.

Це підтверджується також актуальною практикою ЄСПЛ. Так, у справі *M. P. and others v. Greece* (№ 2068/24) ЄСПЛ констатував відсутність на сьогодні чіткого позитивного зобов'язання для національних судів розглядати з власної ініціативи доцільність заслуховування дітей у рамках провадження, що стосується їхніх прав. Водночас при вирішенні спорів, що зачіпають права та інтереси дітей, Суд вказав на необхідність при прийнятті рішень орієнтуватися на створені в Європі на сьогодні відповідні міжнародні інструменти, зокрема нещодавню Рекомендацію CM/Rec (2025)4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам.

У цій рекомендації між державами-учасницями досягнуто консенсусу щодо обов'язку «надавати дитині реальну та ефективну можливість висловити свою думку, безпосередньо або іншим чином, і допомагати їй у цьому за допомогою різних механізмів та процедур, адаптованих до потреб дітей» [18]. З урахуванням цих Рекомендацій ЄСПЛ вирішив, що «настав час підтвердити, що національні органи влади зобов'язані розглянути доцільність заслуховування дитини, безпосередньо або іншим чином, щоб, у разі необхідності, відхилити її думку мотивованим рішенням.

Таким чином, Суд вказав, що «з урахуванням конкретних обставин справи (суперечливі рішення національних судів і радикальна зміна їхніх житлових умов) національні суди, керуючись обов'язком діяти в найкращих інтересах дітей, повинні були докласти зусиль для оцінки доцільності їх заслуховування – незалежно від того, чи було подано пряме клопотання про це з боку заявників» [19].

Складніше проконтролювати дотримання гарантій права малолітньої дитини бути вислуханою з сімейно-правових питань, які її стосуються, при укладенні сімейних договорів. Нотаріус не має необхідної компетенції щодо роботи з дітьми, а мати в штаті для таких випадків психолога нотаріус не зобов'язаний. Серйозною гарантією дотримання права дитини на висловлення своєї думки могло б стати зобов'язання батьків при укладенні таких сімейних

договорів надавати документ органу опіки та піклування, в якому б підтверджувався факт бесіди з дитиною і викладено думку дитини, а також висновок органу опіки та піклування про те, чи відповідатиме інтересам дитини прийняття рішення з урахуванням її думки.

Водночас слід констатувати, що це б значно ускладнило процес договірного регулювання сімейних відносин, що з великою ймовірністю спричинить відмову батьків від належного оформлення таких домовленостей. Тому доцільніше в сімейному законодавстві закріпити презумпцію, згідно з якою батьки при укладенні сімейних договорів, що стосуються прав та інтересів малолітньої дитини, молодшої 6 років, вважаються такими, що діють в найкращих інтересах малолітньої дитини та з урахуванням її думки.

Все вищезазначене дозволяє зробити наступні висновки:

1. Законодавство України закріплює право дитини бути вислуханою, проте відсутність чітко визначених процедур, робить реалізацію цього права декларативною, особливо при укладенні сімейних договорів.

2. Практика показує, що думка дитини може враховуватися формально, але фактично на прийняття рішення майже не впливає, що знижує ефективність принципу найкращих інтересів дитини.

3. Для підвищення фактичної участі дитини доцільно розмежувати два рівні участі:

– обов'язкова згода – для неповнолітніх дітей, що забезпечує реальний вплив на прийняття рішень і укладення договорів, що стосуються прав та інтересів дитини;

– вислуховування та врахування думки – для дітей молодшого віку (від 6 років), з процедурним закріпленням механізмів фіксації та аналізу думки дитини.

3. Для дітей, молодших за встановлений вік, необхідно закріпити презумпцію добросовісності батьків, з можливістю контролю органами опіки та піклування відповідності рішень найкращим інтересам дитини.

Пропоновані підходи забезпечують реальне залучення дитини до прийняття рішень і укладення сімейних договорів, повагу її прав та інтересів, а також відповідність міжнародним стандартам дитоцентризму та захисту найкращих інтересів дитини.

Література

1. Конвенція «Про права дитини» від 20.11.1989 р. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text. 2. Європейська конвенція «Про здійснення прав дітей» від 25.01.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text). 3. Pini and Others v. Romania Applications nos. 78028/01 & 78030/01, Council of Europe: European Court of Human Rights, 22 June 2004.

URL : <https://www.refworld.org/cases,ECHR,58a730ab4.html>. **4.** Child participation in decision making (2023). URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/11/child-participation-in-decision-making_9e30ace5/a37eba6c-en.pdf. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/11/child-participation-in-decision-making_9e30ace5/a37eba6c-en.pdf. **5.** The evidence for involving children and youth in policy and decision-making. Why participation matters. The evidence for involving children and youth in policy and decision-making. URL: <https://www.unicef.org/innocenti/why-participation-matters-0>. **6.** Eurochild-2024-Flagship-Sub-report-on-child-participation. URL: <https://eurochild.org/uploads/2025/02/Eurochild-2024-Flagship-Sub-report-on-child-participation.pdf>. **7.** Красицька Л. Право дитини вільно висловлювати власні погляди та думки з усіх питань, що її стосуються. *Університетські наукові записки*. 4 (40). С. 80–86. **8.** Байдуж Ю. Альтернативні способи з'ясування думки дитини. Добрі практики юристів для правосуддя в інтересах дитини в Україні (збірник практичних рекомендацій). Чернігів, 2021. С. 9–12. **9.** Постанова КЦС ВС від 19 червня 2024 року у справі № 372/3402/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120065635>. **10.** Adami R. *Childism, Intersectionality and the Rights of the Child: The Myth of a Happy Childhood* Routledge. 2025. Taylor & Francis. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781032638614/childism-intersectionality-rights-child-rebecca-adami>. <https://doi.org/10.4324/9781032638614>. **11.** McGillivray A. On Childism. *Canadian Journal of Children's Rights*. Vol. 9. No. 1. 2022. URL: <https://ojs.library.carleton.ca/index.php/cjcr/article/view/3942>. URL: <https://ojs.library.carleton.ca/index.php/cjcr/article/download/3942/3148>. **12.** Young-Bruehl, Elisabeth. 2009. "Childism-Prejudice against Children." *Contemporary Psychoanalysis* 45 (2): 251–65. **13.** Alminde, S. Listening to Children: A Childist Analysis of Children's Participation in Family Law Cases. *Soc. Sci.* 2024, 13, 133. <https://doi.org/10.3390/socsci13030133>. URL: https://mdpi-res.com/d_attachment/socsci/socsci-13-00133/article_deploy/socsci-13-00133-v2.pdf?version=1709099263. <https://doi.org/10.3390/socsci13030133>. **14.** Тріпунський Г. Я. Процесуальні особливості розгляду спорів, які зв'язані з виникненням, здійсненням та зміною особистих немайнових правовідносин між батьками та дітьми : дис... канд. юрид. наук. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Одеса, 2007. 227 с. **15.** Красицька Л. Врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя. *Актуальні проблеми цивільного права та процесу. Матеріали наукової конференції, присвяченої пам'яті Ю.С. Червоного (16 грудня 2011 р.)*. (Одеса, 2011). Одеса: С. 150-154, 2011. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7e1ba8a1-e345-40f0-948a-e2d64c5274ee/content#page=150>. **16.** Менджул М. Зміст принципу найкращих інтересів дитини та його практичне застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Вип. 56. Т. 1. С. 87–91. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/37ae089d-a6e7-4255-9776-2c5fabaed13d/content>. **17.** Про освіту. Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. **18.** Рекомендація CM/ Rec (2025) 4 Комітету міністрів Ради Європи [Рекомендація]. 28 трав. 2025 р. // Council of Europe. Committee of Ministers. – Strasbourg : Council of Europe, 2025. – URL: <https://search.coe.int/cm?i=0900001680b60132>. **19.** AFFAIRE M.P. ET AUTRES c. GRÈCE [Рішення]. 18 квіт. 2024 р. // *Recueil des arrêts et décisions de la Cour européenne des droits de l'homme*. – Strasbourg : Conseil de l'Europe, 2024. (Requête no 67466/14). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-244722%22%5D%7D>.

FROM HEARING TO AGREEMENT: IMPROVING MECHANISMS FOR TAKING CHILDREN'S OPINIONS INTO ACCOUNT WHEN RESOLVING DISPUTES AND CONCLUDING FAMILY AGREEMENTS

O. Ponomarenko

Abstract. The relevance of the study is determined by the insufficient development of mechanisms for taking the child's opinion into account in family law relations in Ukraine, especially when concluding family agreements that directly affect the child's rights and interests. Despite the child's right to be heard, which is enshrined in law, its actual implementation in practice is often declarative in nature. The need to take the child's opinion into account is relevant not only in court disputes but also in contractual relations, where the absence of clear procedural guarantees can lead to decisions on essential aspects of family life being made solely by parents, without regard to the child's position. A similar situation is observed in foreign legal systems, even where procedural mechanisms for child participation are formally provided for, which indicates the global nature of the problem. The purpose of this article is to identify gaps and contradictions in Ukrainian legislation and law enforcement practice regarding the consideration of the child's opinion in family law relations, in particular when concluding family agreements, and to substantiate scientifically grounded recommendations for improving legal regulation, taking into account the interests of children. The research methodology includes analysis of Ukrainian and international legal acts, comparative legal research, critical and systematic analysis, as well as a study of court practice and empirical data from international organizations such as the OECD and UNICEF. The study found that in order to ensure the effective participation of children, it is advisable to apply a differentiated approach: mandatory consent for children aged 14 and older and mandatory hearings and consideration of the opinions of younger children with procedural mechanisms for recording and analyzing their positions. For children under 6, it is proposed to establish a presumption that parents act in their best interests. The article pays particular attention to family agreements, where the absence of proper procedures may undermine the protection of children's rights, and proposes approaches to ensure their effective conclusion that take into account minors' opinions. The proposed mechanisms for the realization of children's rights ensure that their opinions are genuinely taken into account, enhance the effectiveness of family contractual regulation, and create conditions to prevent conflicts between children's rights and adults' interests.

Keywords: best interests of the child, family agreement, contractual regulation, conclusion of a family agreement, protection of children's rights, family relations, regulatory regulation, parents, children's rights, agreement, guardianship and custody authority, notarization.